

М. ЛЮБЧЕНКО.

УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ.

СПРОБА ІСТОРИЧНОГО НАРИСУ.

1. УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ І ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА.

Коли бій прогано, і переможні проводирі біжать, масам залишається два виходи: або скласти зброю, віддаючись на милість переможця, або, зв'язавши одного разу свою долю з долею проводирів, тікати разом з ними. Страш перед незаним, жервнина надії на поворот до кращого і задуреність темних мас гаслами проводирів, цілком природно штовхують їх у бік другого виходу. І в обставинах громадянської війни на Україні, коли з одного боку проводирі націоналізму цілком володіли левією розпадені шовінізмом мас, а з другого — протягом кількох років перемога тієї чи іншої сторони ніколи не була остаточною, — велика кількість темних, задурених брехливими гаслами людей не могла відірвати свої долі від долі свого клясового ворога і пішла за ним: в табори Польщі, лани Румунії, діли Бразилії. Цим і пояснюється, що українська еміграція численно перевищувала кількість партійних дрібно-буржуазних сил, які активно провадили боротьбу з повстанням пролетаріату. В еміграції опинилися не самі лише есеки з есеями і хлібороби з есефами, а й велике число безпартійної трудової інтелігенції і навіть справжніх представників селянства, втягнених у боротьбу проти своїх власних класових змагань. Тільки володіючи, з одного боку, цими інтелектуально-розвинутими й прихильними для всілякої агітації елементами, а з другого — живою безпартійною силою грецькою — мало змогу еміграції не тільки претендувати на роль активного чинника громадянської війни, але й подекуди фактично відігравати цю роль. Такого великого козиря не мала в своїх руках, наприклад, еміграція часів великої французької революції; цей козир у російської еміграції набув характеру виключно ідейно неупорядкованої проводирів військової таборової сили, тоді як українська еміграція спромоглася улаштувати ідейний зв'язок з контрреволюцією на самій території України, впливаючи тим на хід соціальної боротьби, як агітацією, так і перекідкою озброєних відділів і грошевих засобів.

Соціальним складом своєю українська еміграція, між іншим, і різниться головним чином від еміграції російської. Ніколи й нігде так химерно не перепліталися соціальні з національними, як підчас громадянської війни на Україні; коли еміграція з Росії мала характер виключно соціальної, то націоналізм тимчасово хазів України, задурюючи й розпалюючи шовінізмом голови різних верств населення, зробив те, що в еміграції опинилися й такі елементи, соціально споріднені котрим в Росії звідти не втікали, а знаходили змогу, після певної необхідної доби саботажа, співробітничати з радянською владою. У той час, як трудова інтелігенція й дрібне міщанство з Росії не тікали та кінеш-кінеш зорішилися толерантними до влади, подібні групи в нас, під впливом націоналістичного чаду, жадного відношення не маючи до партійних угруповань, з якими боролася комуністична партія, безглуздо емігрували, ускладнюючи наші культурні й господарські завдання, а собою зміщуючи закордонні бази імперіалістичної інтервенції та сприяючи розвитку бандитизму на Україні.

"Еміграція — сироба сили народу і доказ слабості його", — так характеризував якийсь невідомий філософ з емігрантського збірника* ту велику хвилю, що чотири роки намагася шкочити нашої творчій роботі. Це надзвичайно влучний афоризм, коли брати нарід в тому ньенько-патріотичному розумінню, з яким підходили до його демагоги з соціалістичних і демократичних таборів. Протягом цих чотирох років український "нарід" — від гетьманства до укаїстів — пробував свою силу; ці чотири роки еміграції дали блискучий доказ його безмежної слабості і браку яких небудь державних чи хоч організаційних здібностей. Той же самий емігрантський філософ, якого в жадному разі не можна обвинувачувати в брехливості, каже далі: "Емігрант, як дитина: причину еміграції шукає все в чужині, а забуває про свої власні гріхи". Так, крім спроб довести свою силу, емігрантський "нарід" на протязі чотирох років ще шукав у других причини своєї вигнання з обитованої землі, замість повернутися до самого себе; і лише ті, що мали мужність знайти в своїх власних гріхах ці причини, тільки вони довели силу; решта еміграції демонструвала перед усім світом свою слабкість і нікчемність.

Та для цього шляху — від першого емігранта до першого поворотця — треба було майже чотири роки. Починаємо історію української еміграції з менту залишення війською Директорії Київ (1. лютого 1919 р.), хоча перший емігрант перейшов кордон України навіть трохи раніше, підчас ліквідації гетьманщини (грудень 1918 р.). Та хлібороби, що на чолі з гетьманом Скоропадським втікли до Берліна, користуючись прихильною допомогою німецького окупаційного війська, коли воно залишало Україну, були лише щасливими одиницями. Обачні люди з великими кишнями почали відітати за кордон ще перед повстанням гетьмана, маючи перед собою відкритий шлях на Німеччину й розчарувавшись у державних здіб-

ностях Скоропадського й Лизогуба, і тому втечу хоча-б і більшої купки цих представників великої буржуазії не можна вважати за початок тієї величезної хвилі, що викинула в Європу кілька десятків тисяч української інтелігенції, розкидавши її по найгайлибших закутках, шпурнувши навіть в Аргентину й Єгипет.* Ця хвиля тягнеться з лютого 1919 р. аж до початку 1922 р., бо ще в 1922 р. окремим купкам українських громадян, котрі мали підстави неслухально залишити Україну, належали перехідні кордон, головним чином — до Польщі, з огляду на особливу прихильність тодішнього уряду нашої сусідки до української еміграції. Грудень 1918 р. ще тому не вважаємо за початок української еміграції, що з України через Польщу в Берлін і трохи пізніше — морем через Одесу втікала тоді виключно велика буржуазія, для існування котрої навіть "демократична" петлюрівщина з її псевдо-демократичними гаслами уявляла серйозну небезпеку. З головною хвилею еміграції ця буржуазія мала не багато спільного, за кордоном складала окрему групу, була завжди відмінною в своїх політичних планах і соціальних змаганнях. Не треба забувати, що більшість київських і одеських втікачів складала не власне українська буржуазія, народжена за часів протифісів і суофілів, а загально-російська, яка, видершись з Радянської Росії, трохи відпочила й підготувалася на Україні.

Емігрантська хвиля без перерви тече протягом аж двох років. Кожда інтервенція в своєму початку сприяє тимчасово падінню цієї хвилі, в своєму кінці — її піднесенню. Підчас радянської влади 1919 р. українські інтелігенти улаштувалися в місцях, яким загрожувала петлюрівська влада, та після приходу туди петлюрівського війська або банд користувалися відчиненим вікном, аби втікати за кордон. Денікшину з її важким націоналістичним пригніченням сприяла відливові значної частини інтелігенції, що тікала до Винниці й Кам'янця. Таким чином, крім емігрування від соціальної революції, від влади Рад, спостерігалася й емігрування від ворога національного.

Невдалий польсько-петлюрівський похід 1920 р. відволік з Правобережжя України останню велику хвилю еміграції. Далі вже еміграція, як стихійне явище, не існує і має характер випадковий — втеча переслідуваних радянською владою, або тих, що з якихось причин чекали переслідування. У тому-ж 1920 р., вже після повернення радянської влади на Правобережжя, важкий економічний стан та відходження адміністративного й фінансового центрів спричинилися до неможливого становища більшості інтелігенції, що працювала в галузі освіти; внаслідок цього було явище, відоме під назвою "тігтя на село". Ця тігтя, відволікаючи з міст рештки української інтелігенції, укомплектувала нові кадри еміграції; цьому до певної міри сприяв бандитизм, що вбивав у себе з сія до інтелігенції і після чергової невдачі перекидав її за кордон, у гостиню Польщу.

VII. Всеукраїнська конференція К. П. Б. у зафіксувала певні помилки попередньої політики радянської влади в національній галузі. Ці помилки, чи мерці — брак певних завдань радянського ладу в національній сфері або недоладність їх — чимало спричинилися до безперестанності еміграційної хвилі. Коли-ж політика радянської влади набула більш чіткого характеру, ніж то було можливо за часів запеклої військової боротьби, і завдання її зробились вже популярними в тих колах, які раніше ставились до радянського будівництва байдуже чи навіть ворожо, а з другого боку — поспричинилися емігрантські голови і розвіявся націоналістичний чад, — починаємо чути інші голоси. Орган У.С.Д.Р.П., партії, що довгий час ставала в пригоді Петлюрі при організації бандитизму на Україні, тепер уже з сумом заявляє: Сучасна дійсність на Україні показує, що в настроях українського суспільства, головним чином під впливом непу і голоду, сталися значні зміни. Ні українське село, ні город не можуть так-ж раніше масово й організовано піти за кличем "всенародного повстання" ("Соціалістична Думка", 6. V. 1923, сторона 3.). Есківський журнал лише забуває пояснити, чому саме голод і несприятливі зміни настроїв на Україні: перший своїм жахом сповідав всі верстви людності, а другий — поставив реально такі гасла, які потягли за собою ці верстви в самому широкому розумінню.

Ото-ж, пошевдавшись по закордонах, побачивши навіть той демократичний лад, який вони хотіли були завести на батьківщині, та порівнявши особисті враження з інформаціями з України, українські інтелігенти почали пориватися до дому. Еміграційна хвиля припиняється, даючи місце протилежному явищу — хвилі рееміграційної.

* Це в травні 1922 р. в Аргентині був "посол" У.Н.Р. — Шумицький. Аргентина — єдина держава, яка визнала петлюрівську Україну (акт 5. березня 1921 р.), очевидно для законтрактування живого краю з петлюрівської армії. Що-ж до Єгипту, то 8. лютого 1922 р. під №189 начальник генштабу ген.-хорунжий Петров (6. військовий міністр) лише голову "Україн. військ. т-ва в Єгипті" ім. гетьм. Ів. Мазепи на базиса товариства переїхав до центра: "З свого боку я не можу повертати назад це робити тому, що умови життя нашого тут на еміграції надзвичайно тяжкі, — голодно з матеріальною бок. Праці, на яку можна було-б пристроїти хоч-б частину людей, немає".

(Дальше буде.)

НАЙНОВІША КНИЖКА "КОСМОС"

(Докінчення.)

Однак, сам перехід від періоду-мандрівничого життя до осіло-державного відбувається дуже поволі, і в багатьох народів затягується на довгі віки. За часів своєї давньої історії суспільне життя народів носить на собі знаки як епохи пережитої, так і той, що лише наближається. Наприклад, новонароджена приватна власність доволу сусідку з залишками громадської. І політичний лад лише по малу пристосовується до нових господарських умов. Тут справджується створена Марксом і Енгельсом наука економічного матеріалізму, що каже, що політичні форми мінюються в міру того, як людина підпорядковує собі нові продукційні сили (напр., хліборобство), що викликають нові способи продукції та створюють нові продукційні відносини.

Перехід від скотарства й мисливства до хліборобства ще не дає відразу зміни продукційних відносин, а з ними й зміни політичних форм. Живучи традиціями минулими, поселенці тямлять і в нових умовах праці зберегти комуну. Маємо багато історичних документів, що свідчать, як на ранній стадії розвитку хліборобської громади і давніх Греції, і Германії, і Славян було збудовано на повній рівності, громадській власності і навіть колективній продукції. Але в самому хліборобстві лежить зерно нових форм продукції. Праця стала продукційнішою, дає більше чим того треба, щоб прогнати самого працівника. Звідси постає можливість нагромадження продуктів, багатства. Звідси — інтерес до приватної власності. Звідси також можливість експлуатації чужої праці. Звідси, нарешті, — розклад первісної комуністичної солідарності.

Цим повільним процесом сповнено всю давню історію, і коли вона закінчується значним зміщенням приватної власності та першим поділом суспільства на класи заможних і незаможних — приходить середовище. Процес цей, звичайно, не минає легко. Знедолені чіпляються за залишки колишньої комуністичної рівності, що здається їм райським життям, як що порівняти його до новонародженої несправедливості, нерівності. Старозавітне оповідання про райське життя перших людей, грецькі поеції про золотий вік, багато оповідань про колишній добробут у всіх народів, є висловом цієї туги бідного люду. Та не тільки туго-поезією реагують люди на нові умови життя, — починається також у суспільстві конфлікти.

Народжуються міста з їхнім цілком відмінним від сільського побуту життям. Племінні ватажки мусять уступитися з владою перед тими, в чій руках сила й багатство, себто перед новонародженим земельним дворянством. Для нового політичного ладу вже не достить переказів звичаєвого права. Нові норми свого співжиття люде фіксують у писаних догмах, релігійних і цивільних законодавствах: десять заповідей у Жидів з признанням власності "ближнього твого", драконове законодавство в Греції, десять мідианих таблиць у Римі, саксонське "зерцало" в Германії, "Права Руськая" Ярослава Мудрого в Києві то-що.

У Єгипті середовище почалося за 30 років перед Христом, у Жидів за 12, у Греції за 10, у Римлях за 8, у Германії в V—VI віках по народженню Христа, а в Славян у X—XI віках.

Приватна власність і нагромадження зайвни понад власне споживання допомагають розвиткові торгу й ремесла. Цей розвиток ремесла й торгу, а також їхнього осідку — міст, є основним господарським процесом середовища. Разом з містами виростає й міцніе економічно й політично міська буржуазія. Коли вона вже так зміцнюється, що клас

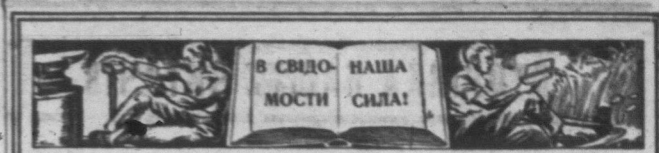
де свою печатку на все економічне й політичне життя, середовище приходить до свого кінця. Земельне дворянство або переходить на становище буржуазії, або-ж руйнується й переводиться. У згоді з більш тверезим дивним світоглядом нової командної класи відмирають старі напіврелігійні системи філософії й законодавства і приходять нові норми правопорядку, встановлювані в інтересах нових панів. Ці нові пані потребують шпаркого розвитку продуктивних сил, розвитку техніки, чому більшого значення набувають природничі науки. Страш перед природними силами, створені на людське подобу боги, релігійні мрії про абстрактне добро й справедливості уступають перед науковим дослідженням сил природи і законів розвитку поділеного на класи людського суспільства. Так кінчається середовище, приходить новий час, час нагромадження торговельного капіталу та озалідиння народних мас.

Цей перехід від середовища до нових часів відбувається болізно й бурхливо, — може не менше тяжко, ніж сучасний перехід від капіталізму до комунізму. Повстання плебей і рабів за останні два віки перед Христом у Римі, селянські війни Західної Європи, Разін і Пугачов, — ось криваві етапи цього переходу. І предивна річ: у всіх цих повстаннях, так далеких одне від одного часом і місцем, ми бачимо надзвичайну схожість догадань: перерослоді земельної власності, полєгкості в повинностях відносно гнобительської класи і держави, скасування боргів і т. д.

Регулярність цієї зміни-епох — давню, середовища та нової — звичайно подоколи перебивалася зовнішнім впливом. Так, напр., юдеїв саме підчас кризи їхнього середовища було загнано в полон вавилонський. Або ще приклад: у Центральної Африці, в племя Ваганда, мандрівники зовсім недавно знайшли цілком розвинутий середовищний феодальний лад. Очевидно, що сутічка цього середовища з розвинутим європейським капіталізмом повинна порушити нормальний розвиток господарського ладу.

В народі германської і романської раси середовище й початок нової ери відбувалися разом з релігійно-сектанськими рухами, з більшою чи меншою домішкою комуністичних ідей та стихійними повстаннями селянської й робітничої голоти. Соціально-реформістська думка цього часу будувала ідеали майбутнього улічного соціалізму та вже на межах пановання торговельного й промислового капіталізму завершилася теорією наукового соціалізму.

В Росії татарська неволія та штучно підтримана нею феодально-удільна система на довгі часи затримали заострення класових протирівств. Соціальний протест пошевелений довший час через не виявлявся майже тільки в утечах невдоволених у степи та в організації козацтва. Руські нові часи, прихід торговельного капіталу, ми можемо через це класти не раніше, як на часи Івана IV, себто на другу половину XVI віку. З цього саме часу починається в Росії період селянських бунтів і повстань, що були стихійні і не організовані, але протяглися аж до половини XIX віку. Важкі кінець цього періоду витворилися ідеології селянської утопії, збудовані на думці про якусь "вибраність" руського народу (славянофілізм, народництво) та на скінданню в одну купу поняття комуні і того поліційно-фіскального апарату, що ним була російська сільська громада. Але під цей саме час у Росії розвивується промисловий капітал, країна втягається в світовий капіталістичний обіг, і вивольний рух перейшов у форму загально-пролетарського

НОВА ЦІННА КНИЖКА!

Ми дістали з Європи дуже цінну книжку для кожного свідомого українського робітника і фермера, написану А. Богдановим, п. н.

Початковий Курс Політичної Економії

(В ПИТАННЯХ І ВІДПОВІДЯХ)

Є це перша того рода книжка в українській мові. Книжка має 127 сторін дрібного друку в самих питаннях і відповідях. Неодін робітник, що читав вие матеріали про політичну економію з інших книжок і не міг всего зрозуміти, має тепер спомогу вирішити незрозуміле, бо в цій книжці є 300 рінних питань в обсягу політичної економії і довші або коротші відповіді на них.

ЦІНА КНИЖКИ 50 ЦЕНТІВ.

Замовлення і гроші посилайте на адресу:

UKRAINIAN LABOR NEWS
COR. PRITCHARD & MCGREGOR STS.,
WINNIPEG, — — MANITOBA, — — CANADA.

УВАГА! — ДІЯСНА НАГОДА! — УВАГА!

Повідомляємо всіх наших читачів, котрі силдають собі бібліотечку і дорожать кондою-доброю книжкою, що тепер мають нагоду набути всі числа журналу

"ГОЛОС ПРАЦІ" ЗА 1922 РІК

оправлені в одну гарну книжку тільки за \$2.00.

Книжка має в собі числа "Гол. Праці" за місяці: цвітень, май, червень, липень, серпень, вересень, жовтень, листопад і грудень на суму \$1.95, оправа і вишивка коштують \$1.05, що разом вносить \$3.00. Ви маєте тепер нагоду дістати цю гарну книжку тільки за \$2.00. Спішіться з замовленнями, бо сильність книжок не велика. Колись пізніше неодін з нас хотів би мати таку книжку, але тоді БУДЕ ВЖЕ ЗА ПІЗНО.

Замовлення разом з грошіми посилайте на адресу:

UKRAINIAN LABOR NEWS
Cor. Pritchard & McGregor Sts., — Winnipeg, Man.

ЖЕНЩИНИ-РОБІТНИЦІ! ЧИТАЙТЕ І ЯК НАЙДАЛЬШЕ ПОШИРЬОУТЕ СЕРЕД ЖЕНЩИН-РОБІТНИЦЬ

свій місячний журнал

Голос Робітниць

який містить цікаві статті про рух серед женщин-робітниць в цілому світі, популярні наукові статті, оповідання, вірші і т. д.

Передплата вносить: на рік 1 долар; на піврік 60 цт. Поодинокое число 10 цт.

Передплату і замовлення належить слати на адресу:

THE VOICE OF WORKINGWOMAN
Ukrainian Labor Temple
Cor. Pritchard & McGregor Sts., — Winnipeg, Man., Canada.

ВСТУПАЙТЕ В ЧЛЕНИ РОБ. ЗАП. ТОВАРИСТВА!

ОРГАНІЗУЙТЕ ВІДДІЛИ Р.З.Т. НА ПРОВІНЦІИ!

За ініціативою Товариштва Укр. Роб. Дім розпочато в Канаді організацію Робітничого Запозомого Товариства (в скороченню — Р.З.Т.).

Щілею Р.З.Т. є створити касу взаємодопоміч, з якої мається помагати членам Р.З.Т. в разі якогось тяжкого з ними випадку або слабості. На случай смерті свого члена, Р.З.Т. має давати поміч його сімі або родичам у формі виплачування певної суми посмертного, залежно від того, як задовго такий робітник був членом Р.З.Т.

Кождий робітник, працюючи у фабриці, копальні, в лісі чи при якійбудь іншій роботі, є наражений на ризик тяжкі випадки і на слабості в наслідок нещормального життя. Хто йому тоді поможе?

Треба за здоров'я старатися, щоби забезпечити себе і свою сімію на всякий випадок, сотки яких трапляються річно. Для цього треба тепер стати членом Р.З.Т.

Сім членів на провінції можуть зорганізувати відділ Р.З.Т.

За інформаціями, апілікаціями і статутами звертатися до головного заряду Р.З.Т. в Вінніпегу. Статут і апілікації до поодиноких робітників на провінції не видається, а лише до відділів. Тому старайтеся засновувати відділи в своїй місцевості.

Зголошуватися за інформаціями до:

WORKERS BENEVOLENT SOCIETY,
UKRAINIAN LABOR TEMPLE,
Cor. Pritchard & McGregor Sts., — — Winnipeg, Man.

* "Українська еміграція", збірник 1. Стор. 14. Прага, 1922. Очевидно, видання шовіалістичного Укр. Громадського Комітету.